

**FRANCESCO PETRARCA:
INVECTIVA CONTRA QUENDAM MAGNI STATUS HOMINEM
SED NULLIUS SCIENTIE AUT VIRTUTIS
C. POLEMIKUS ÍRÁSA ÉS HELYE AZ ÉLETMŰBEN**

LÁZÁR ISTVÁN DÁVID

A szakirodalom polemikus írások összefoglaló megnevezés alatt többnyire Petrarca négy művét tárgyalja:¹ 1. *Invective contra medicum* (1352–53); 2. *Invectiva contra quendam magni status hominem sed nullius scientie aut virtutis* (1355); 3. *De sui ipsius et multorum ignorantia* (1371); 4. *Invectiva contra eum qui maledixit Italie* (1373).² Három kifejezetten *invektívának* nevezett műről van tehát szó, továbbá a *De ignorantia*-ról, amelynek műfaji besorolása problematikus.³

Dolgozatomban a második invektívát tárgyalom. Azért esett e műre a választásom, mivel olyan kérdések kerülnek elő benne, amelyeknek az egész életműben hangsúlyos szerepük van, gyakran foglalkoztatták a költőt, és összefüggést mutatnak későbbi, jelentős írásainak (a *Familiaries* egyes darabjainak, illetve a *De sui ipsius et multorum*

¹ Ld. legutóbb R. Fedi, *Invito alla lettura di Petrarca*, Mursia, 2002. Ezzel a csoportosítással értek egyet magam is. Egyes monográfusok (pl. Wilkins) a *De ignorantia*-t is az invektívák közé sorolják, figyelmen kívül hagyva egyéb tartalmi-műfaji megfontolásokat. Vö. E. H. Wilkins, *Vita del Petrarca e La formazione del „Canzoniere”*, Feltrinelli, 1990, 333–334. E műcsoportról a közelmúltban értékes tanulmánygyűjtemény jelent meg: F. Bausi, *Petrarca antimoderno. Studi sulle invettive e sulle polemiche petrarchesche*, Cesati, 2008.

² Az *Invectiva contra quendam magni status hominem sed nullius scientie aut virtutis* (a továbbiakban rövidítve: *C. magni st.*) az alábbi kiadás alapján idézem: *Opere latine di Francesco Petrarca* a cura di Antonietta Bufano con la collaborazione di Basile Aracri e Clara Kraus Reggiani, Unione Tipografico-Editrice Torinese, 1987. (Újranyomás, eredeti kiadás: 1975)

³ Címe is mutatja, hogy nem illeszthető be az invektívák közé, polemikus hangneme miatt azonban rokonítható velük. A mű filozófiai vonatkozásairól ld. A. Buck bevezető tanulmányát az 1993-as latin-német kiadáshoz (F. Petrarca: *De sui ipsius et multorum ignorantia – Über seine und vieler anderer Unwissenheit*, herausgegeben und eingeleitet von August Buck, Felix Meiner Verlag, 1993).

ignorantia-nak) gondolatmenetével. Petrarca ezt az invektíváját 1355-ben, milánói tartózkodása idején írta. A címzett, a „bizonyos magas állású, ám tudásnak és erénynek híján levő ember” – amint a kutatás nagy valószínűséggel igazolta⁴ – Jean de Caraman, aki korábban apostoli protonotárius, 1350-től pedig bíboros volt az avignoni udvarban, s 1361-ben hunyt el. Apjának, aki XXII. János pápa (1316–1334) unokaöccse volt, maga a pápa eszközölt ki vicomte-i méltóságot 1331-ben. Jean de Caraman „magas állása” tehát nem annyira érdemeinek, tehetségének, mint inkább családi kapcsolatainak volt köszönhető. Korábban – mint azt megtudjuk a műből – tisztelte és kedvelte Petrarcát, alázatosan és hízelgően viselkedett vele szemben, azonban idővel ezek az érzései megváltoztak, és – különösen bíborosi kinevezése után – korábbi barátságukat megtagadta, sőt bírálta a költőt.

A szakirodalom ezt az invektívát szinte csak érintőlegesen tárgyalja, s leginkább a meg nem nevezett címzett identifikálásával foglalkozik. Többnyire megemlíti még, hogy a bíboros minden bizonnyal Petrarca szemére vethette, hogy a Viscontiak, a „zsarnokok” pártfogása alatt él, s ez alól tisztázza magát. Számunkra azonban fontos, hogy ugyanez a vád ez idő tájt firenzei barátai részéről is előkerül, védekezik is ellene,⁵ továbbá e művében a *tudatlanság* vádjára is válaszol a költő, ami több mint egy évtizeddel később a *De ignorantia* egyik fő témája s filozófiai nézetei kifejtésének kiindulópontja lesz.

Petrarca támadását igen hatásosan, szinte „lerohanásszerűen” indítja: már az első – gondos retorikával megfogalmazott, több szójátékot egymás mellé állító – mondatában rövid jellemzést ad a címzetről, örültnek mondja, akinek személyét nem az erénye, hanem hivatala teszi jelentőssé. „Bevallom, nem vagy méltatlan arra, hogy egy épelméjű ember örülségedet megvesse; hiszen nem az erényed, hanem egyedül méltóságod emelt tisztségedre.”⁶ A következőkben – a gúnyos tónust megtartva – a bíboros üres pompakedveléséről szól, amely már a köznép számára is nevetséges, s ami – még ha játszadozásként, kedvtelésként is fogná fel – nem illik az életkorához. Szarkasztikus kijelentései között egy nagyon lényeges figyelmeztetést is megfogalmaz: „...a cirkusz vezetője leráncigálja ruhádat, és mezítelenül kidob téged. Akkor majd megtudod, ki is vagy, és mit tartanak rólad.”⁷ Viselkedésével a bíborosi méltóságot is meggyalázza, bár ez a korban már nem szokatlan. Ezzel Petrarca minden bizonnyal az általa oly sokszor elítélt avignoni pápai udvar erkölseire utal: „Gondold csak meg, ennek a [bíborosi] rendnek korunkban hány, nemcsak hogy gonosz és rút, de alkalmatlan és örült tagja

⁴ U. Dotti, *Vita di Petrarca*, Laterza, 1992, 309.

⁵ Vö. *Familiarum rerum libri XXI*. 15. (1359. Boccaccióknak.)

⁶ Eras, fateor, non indignus, cuius ab homine non insano facile temni posset insania; tua non virtus quidem, sed sola te dignitas dignum facit... – *C. magni st.* 1.

⁷ ...detractis ... amictibus nudum te circi rector abiciet. Tunc quid esses et quid videris intelliges... – *C. magni st.* 2.

volt.⁸ A viszonyítási pont ebben az esetben természetesen Róma; ott is voltak az antikvitásban hasonló figurák, mint pl. Nero és Catilina. A kontraszt így megkétszereződik, egyfelől Avignon és Róma áll szemben egymással, másfelől a jelen kor avignoni típusai azonosítódnak az antik Róma hírhedt elemeivel, ráadásul ennek az összehasonlításnak – s így Petrarca teljesen kiaknázza a retorikai figurában rejlő lehetőséget – vigaszul is kell szolgálnia a bíborosi rend számára. „...van, ami vigaszt jelent számára, hiszen a római előkelők és fejedelmek sorában – amelynél nem létezik híresebb – ott volt Catilina és Nero, és Krisztus apostolai között – akiknél nincs szentebb – ott volt Júdás.”⁹

Miután az „alaphangot” a fentiekkel megadta, Petrarca rátér a lényegre (*Ad rem venio*), a személyét ért támadás okát próbálja felderíteni. Író emberként hozzászólt már ahhoz, hogy tudós emberek ítéletének vesse alá műveit. Ez elkerülhetetlen, hiszen „írni és az emberek ítélete elöl elmenekülni nem volnék képes jobban, mint ragyogó fényben állva elkerülni az engem körülvevő emberek tekintetét.”¹⁰ Attól tartott, hogy a tudós emberek miként vélekednek a művéről, ezért tehát nem a bíboros ítéletétől félt; így egyelőre csupán implicit formában, de műveletlennek nevezi a címzettet. Az *ad hominem* érvelést az előzőekhez hasonlóan maró gúnnyal folytatja. Örül annak, hogy Caraman nem dicséri, hiszen ez azt jelentené, hogy némely vonatkozásban hasonlítanak egymáshoz, amit nehezen viselne el. „Ugyanúgy vágyom arra, hogy hasonlítsak a derék és művelt emberekhez, mint arra, hogy különbözzek a rosszaktól és tudatlanoktól.”¹¹ A következtetés ezek alapján levonható: a bíboros támadásának oka egymástól való különbözőségük,¹² s nem lehet kétséges, hogy ki melyik kategóriába tartozik; ám mivel már a korábbiakban kétségeit fejezte ki a címzett értelmi képességeit illetően, *expressis verbis* is elmondja: „remélem és örülök annak, hogy különbözöm a rosszaktól.”¹³

A bíboros vádjai közül először arra felel, miszerint Petrarca tudatlan lenne.¹⁴ Csofálkozik ezen a véleményen, hiszen sokan ezzel homlokegyenest ellenkező nézeten

⁸ Cogita quot non iniquos modo vel turpes nostra ille [ordo] habuit etate, sed ineptos etiam et insanos... – *C. magni st. 2.*

⁹ ...habet autem quo se ipsum consoletur, quando, inter patritios et principes Romanorum, quibus nichil est clarius, Catilina et Nero, et inter apostolos Cristi, quibus nichil est sanctius, Judas fuit. – *C. magni st. 2.*

¹⁰ ...scribere autem, et iudicia hominum effugere, non magis potui, quam in luce positus a circumstantibus non videri. – *C. magni st. 3.*

¹¹ Non magis enim opto esse michi similitudinem cum bonis ac doctis viris, quam cum malis dissimilitudinem atque indoctis. – *C. magni st. 4.*

¹² Sentio igitur mali causam: dissimilis tui sum. – *C. magni st. 4.*

¹³ ...spero et gaudeo, si dissimilis malis sim. – *C. magni st. 4.*

¹⁴ Érdemes megfigyelni, hogy a tudatlanság vádjával szembeni érvelése a több mint tíz évvel később íródott *De ignorantia*-ban számos ponton rokonságot mutat az itt felvázolt gondolatmenettel.

vannak. Eljátszik azzal a gondolattal, hogy a többiek tévednek, s a bíboros ítélete felel meg a valóságnak: „Elhiszem, hogy te helyesebb véleményt alkottál rólam, mint a többiek. Gyakran egyetlen ostoba ember véletlenül észreveszi azt, ami elkerüli sok bölcs figyelmét.”¹⁵ Ha így is van, a helyzet még nem reménytelen: hátralévő életében még sok mindent elsajátíthat, hiszen ez nem példa nélkül álló, így tett Szolón, Szókratész, Platón és Cato. Ígéretet tesz rá, hogy igyekszik „pótolni hiányosságait”: „...ó hatalmas bírám, tanulni fogok, hogy ne tűnjek oly tudatlannak számodra.”¹⁶ Ez az ironikus megjegyzés is utal arra, hogy egyáltalán nem kell komolyan vennünk a feltételezést, miszerint a bíboros magállapítása helyes lett volna; ebben az esetben az „ostoba ember” még véletlenül sem látta meg a valóságot.

Mivel nem született magyarázat a bíboros vádjára, Petrarca továbbra sem érti, miért tudatlanságát veti szemére: „Miért vádolsz tudatlansággal, hiszen korábban csodáltad tehetségemet és tudásomat?”¹⁷ Lehetséges, hogy elfelejtette a bíboros, hogy korábban ki volt. Így Petrarcának alkalma nyílik, hogy visszatekintsen, és felidézze, miként ismerkedtek meg. Barátja, Agapitus Columnensis¹⁸ mutatta be egymásnak őket. Az akkor még egyszerű protonotárius nem tett rá túlságosan kedvező benyomást: „Megléhetősen vonakodva léptem barátságra egy műveletlen emberrel, akiben nem volt semmi remény arra [...] hogy akár tanuljon, akár tanítson bármit is.”¹⁹ Agapitus kérésére azonban mégsem utasította el teljesen a protonotáriust, akiben egyetlen dicséretes vonást fedezett csupán fel, az alázatosságát a tudás iránt, amely abból fakadt, hogy valamelyest fel tudta mérni tudatlanságát. Ezt követően Petrarca feltétlen tisztelőjévé vált: „...valahányszor csak véletlenül összeakadunk, úgy viselkedtél, mintha nem is emberrel, hanem Isten angyalával találkoztál volna [...]; bármit is beszéltem, feszülten figyeltél...”²⁰ Csodálata és barátsága szavai szerint még akkor is tartott, amikor „hosszú idő után, de érdemeihez mérten túl korán”²¹ bíborossá nevezték ki. Bár ekkor már „ábrázatán felismerhetőek voltak az örültség jelei”,²² biztosította Petrarcát arról, hogy baráti érzelmei változatlanok: „...biztosítalak arról, hogy e dicsőségem nem rabol el

¹⁵ Credo te [...] rectius de me sensisse quam reliquos. Sepe casu aliquo vidit stultus unus, quod multi non viderant sapientes. – *C. magni st. 5.*

¹⁶ ...magne censor, discam aliquid, quo non tam indoctus videar tibi. – *C. magni st. 5.*

¹⁷ Quomodo autem michi tunc ignorantiam obiectares, cuius in primis ingenium ac scientiam mirabarís? – *C. magni st. 6.*

¹⁸ Agapito egyes feltételezések szerint azonosítható Giovanni Colonna testvérével. Ld. Pio Rajna recenzióját (*Zeitschrift für romanische Philologie* 34 [1910] 588–603).

¹⁹ Ibam nempe invitus in amicitiam illiterati hominis, in quo nulla [...] vel discendi vel docendi aliquid spes esset. – *C. magni st. 7.*

²⁰ ...quotiens casu aliquo tibi occurrerem, quasi angelum Dei, non hominem invenisses [...] quicquid loquerer intentus excipiens... – *C. magni st. 8.*

²¹ ...post longum tempus, multo tamen ante meritum – *C. magni st. 8.*

²² ...in fronte tua multa signa demencie licentioris agnovi... – *C. magni st. 8.*

téged tölem.”²³ Újra és újra felmerül tehát a kérdés, hogy miért változott meg a véleménye: „Mi történt, vagy mit tettem, hogy barátból – aki csodált – gyalázkodó ellenség lettél?”²⁴ A magyarázat csak az lehet, hogy korlátolt ember lévén, amikor a magas tisztségbe került, elvesztette önértékelési képességét, és úgy gondolja, hogy „képes mindenről véleményt alkotni”,²⁵ így a korábban tisztelt barátját is lenézi.

Mint a korábbiakból egyértelműen kiderült, Caramant nem tehetsége juttatta a bíborosi székbe, így Petrarcának alkalmá nyílik arra, hogy kifejtse, mit adhat a sors az embereknek. Az antik szerzők szerint a sors mindenben uralkodik; ezt állítja többek között Vergilius, Sallustius, sőt még Cicero is. Ezért lehetséges, hogy a bíboros tisztségeket, gazdagságot nyert el, bár érdemtelen volt rá.²⁶ Számba veszi, hogy mit adhat a sors az embereknek: „Bevallom – ha tagadnám, éppen a te eseted cáfolna meg –, hogy a sors adhat gazdagságot, hatalmat, tisztségeket, s ezekkel együtt ostobaságot, gőgöt, fennhéjázást, pöffeszkedést, önteltséget és kérkedést [...] A sors nem ad jó erkölcsöket, tehetséget, erényt, ékesszólást.”²⁷ Ez utóbbiakat egyedül Isten adhatja meg. Petrarca logikája szerint azonban kevésbé valószínű, hogy Isten tehetséget kívánna juttatni a bíborosnak, hiszen „ha akart volna neked adni, vajon ezt öregkorodra halasztotta volna?”²⁸ Bebizonyosodott tehát a bíboros tudatlansága, azonban ez még nem jelenti azt, hogy a Petrarcát részéről ért vád alaptalan lenne, így szükséges a tudatlanság fogalmának pontosítása, hogy a vita lezáródhasson: „...jól tudom, hogy az emberi elmére nézve nagy csapás a tudatlanság, ám ha szükséges lenne választani, mégis sokkal inkább az ártalmatlan tudatlanságot, mint a vétkes tudást választanám.”²⁹ A hozzá közelálló Szent Ágostont idézve jegyzi meg, hogy az emberek a nyelvtani szabályokra jobban odafigyelnek, mint az isteni parancsolatokra.³⁰ Ez a gondolatmenet vezet el a következtetéshez: „...mindig azt kívántam, hogy inkább jobb ember legyek, mint művelt.”³¹

A tudatlanság vádját Petrarca tehát elintézettnek tekintheti. Nem cáfolta meg ugyan, azonban egyrészt ékesszólóan és maró gúnnyal elemezte a bíboros ostobaságát és üres

²³ ...obtestorque te ne ... hoc michi glorie genus eripiat... – *C. magni st. 8.*

²⁴ ...quid accidit, aut quid feci, ut de miratore amico detractor hostis evaseris? – *C. magni st. 8.*

²⁵ ...tibi videaris posse de omnibus iudicare. – *C. magni st. 8.*

²⁶ Itaque liceat illi [sc. Fortunae] ad te bonis debitos honores divitiasque transferre. – *C. magni st. 8.*

²⁷ Ego autem opes, potentiam, honores, cumque his stultitiam, superbiam, elationem, iactantiam, presumptionem, vaniloquium dare illam fateor, ne, si negem, te teste, redarguar. [...] Non dat fortuna mores bonos, non ingenium, non virtutem, non facundiam. – *C. magni st. 8. és 9.*

²⁸ ...si tibi illud dare voluisset, an in senium distulisset.” – *C. magni st. 8.*

²⁹ ...humanae mentis ingens malum ignorantiam non ignoro, ut sit tamen necessitas optionis, multo magis ignorantiam innocentem eligam, quam scientiam peccatricem.” – *C. magni st. 9.*

³⁰ Vö. Szent Ágoston, *Vallomások* I. 18. 29.

³¹ ...semper optaverim, melior potius esse quam doctior... – *C. magni st. 9.* – Ezzel már itt ki mondja a több mint egy évtizeddel későbbi *De ignorantia* egyik alaptételét, amelyet ott részletesen kifejti: ...maluerim bonus esse quam doctus... (34)

felfuvalkodottságát, másrészt kifejtette a tudással kapcsolatos elveit. A tudás nincs közvetlen összefüggésben az ember számára legfontosabb cél, az üdvösség elérésével, tehát a jámbor tudatlanság ebből a szempontból sokkalta hasznosabb, mint a tudás, ha az erkölcsileg kifogásolható cselekedetekkel, életmóddal jár együtt.

A második vád más jellegű, Petrarca életmódjára vonatkozik, pontosabban arra, hogy befolyásos patrónusok támogatják, akik azonban zsarnokok, s ez a tény rossz fényt vet rá. „...gyakran ismételted, hogy a zsarnokok, akiknek fennhatósága alatt élek – mint mondod –, szegények és özvegyek munkájából élnek.”³² Ezt Petrarca elismeri, hozzátéve, hogy ez minden uralkodóra igaz. Nem mindegy azonban, ki hogyan él hatalmával: „azt lehet a legjobbnak mondani, aki kevésbé rossz.”³³ Miután ezt leszögezte, hosszasan és részletesen elemzi a bíboros életmódját, gazdagságát, szembeállítva Krisztus és a bibliai szentek szegénységével. „Honnan van, kérlek, fényűzésed és Péter szokásaitól annyira elütő életmódod? Honnan van aranyozott gerendázatú díszes háza, ha a szent atyák barlangokban vagy szabad ég alatt éjszakáztak? Honnan van ágyadon bíbortakaró és pehelypárna, ha Jákob a puszta földön feküdt és szent fejét kemény kőre hajtotta le? S végül honnan van bíbortakarós paripád, ha Krisztus számaron ült?”³⁴ Mindezt természetesen „Krisztus éhező szegényei” biztosítják számára. A bíboros ráadásul sokkal inkább vágyik a gazdagságra és a fényűzésre, mint az uralkodók általában: „...azok közül, akiket zsarnokoknak nevezel, senki sem áhítozik oly mohón a rablott zsákmányra vagy az ajándékokra, mint te.”³⁵ Saját családját sem kímélte, támogatóit is kiforgatta vagyonukból, ezért leginkább őt lehet a „legalávalóbb zsarnoknak” nevezni. Gondolatmenetével Petrarca tehát annak bizonyításához jutott el, hogy a bíboros nem vethet semmit a „zsarnokok” szemére, hiszen tulajdonképpen ő is közülük tartozik.

Ami a zsarnokok barátságát illeti, a következőkben Petrarca e vád alól is tisztázza magát. Számos kiemelkedő személyiséget sorol fel az antikvitásból – többek között Sókratést, Platónt, Catót és Senecát³⁶ –, akik nem csupán zsarnokok uralkodása alatt éltek, hanem még baráti viszonyban is álltak velük, azonban ez morális tartásukat nem

³² sepe repetis, tyrannos, quorum, ut ais, sub ditone vitem dego, de laboribus inopum viduarumque vivere. – *C. magni st.* 10.

³³ ...ille optimus dici possit, qui minus est malus. – *C. magni st.* 10.

³⁴ Unde hic, queso, tuus luxus et Petri moribus tam dissimilis victus? Inde hec laqueata inauratis trabibus domus tua, sanctis patribus in speluncis aut sub divo pernoctantibus? Unde hic ostro et mollibus plumis instratus lectulus, Iacob humi iacente et sacrum caput supra durum lapidem reclinante? Unde demum sonipes iste purpureus, Cristo super asinam reclinante? – *C. magni st.* 11.

³⁵ ...nemo omnium eorum, quos tyrannos vocas, aut rapinis aut muneribus tam ieiune inhiat, quam tu. – *C. magni st.* 11.

³⁶ Érdekes, hogy éppen a Senecához írott levelében (*Rerum familiarum libri XXIV.* 5) erőteljes kritikával illeti a filozófust Neróhoz fűződő kapcsolata miatt, s nem tartja kielégítő magyarázatnak a kisebbik rossz választásának elvét.

befolyásolta. „Az erény nem fertőződik meg a hitványság közelségétől; ugyanis [...] a szilárd elmét az erkölcsi ragály nem érinti meg.”³⁷ Önmagáról szólva pedig határozottan leszögezi, hogy lelkén egyetlen földi hatalmasság sem uralkodhat: „...lelkemen senki sem uralkodik, kivéve Őt, aki nekem lelkemet adta, vagy azt, aki szilárd meggyőződése szerint az Ő barátja, ám ez ritka embertípus.”³⁸ Lelke tehát független, Istenen kívül senki sem áll felette, kivéve azokat, akiknek szeretetből alárendeli magát. Ezek az emberek azonban sokfélék lehetnek, „...alacsony rangúak, híresek, pápák és királyok egyaránt”,³⁹ nem a helyzetük számít, hanem erényük. Barátairól van tehát szó, akik mellett szeretetből élete végéig kitart.⁴⁰

Lelkével szemben azonban teste nem élvez teljes szabadságot: „Másik részem, ez a földi, szükségképpen alárendelt azon terület urainak, ahol lakik.”⁴¹ Csak néhányan uralkodnak az egész emberi nem felett, tehát a többség alattvalói helyzetben van. Bárhová is megy, az egész földkerekségen mindenütt így van. Nem jobb azonban az uralkodók helyzete sem, mert tőlük „nem fél jobban a nép, mint ők a néptől.”⁴² Petrarca filozofikus gondolatmenete szinte észrevétlenül vált át gyilkos iróniára, hogy ismét indirekt módon a bíboros zsarnokságát még jobban kiemelje. „Bevallom, van egy szent hely, ahol te laksz, ahol jelenléteddel és megfontoltságoddal, ó második Saturnus vagy Augustus, ismét megteremtetted az aranykort. [...] Mondom, valóban szent az a hely, ahol laksz! Ilyen értelemben beszél Vergilius a gyógyíthatatlan betegség szent tüzéről, a szent aranyéhségről, az alvilág szent kapujáról.”⁴³ Petrarca nem kommentálja tovább ezt a részletet, hiszen *sapientia sat*, hanem minden átmenet nélkül rátér a Viscontiak jellemzésére és saját életére.

Miután kimentette magát a zsarnokság haszonélvezőjeként ellene megfogalmazott vád alól, visszatér a türannisz fogalmának körülírásához. Véleménye szerint a Viscontiak egyáltalán nem tekinthetők zsarnoknak, sokkal inkább „a haza kormányzói, nem pedig zsarnokok; számukra ugyanúgy ismeretlen a zsarnoki lelkület, mint számodra a

³⁷ Nec infecta est virtus in vicinitate nequitie; nam [...] solidas mentes morum contagia non attingunt. – *C. magni st. 12.*

³⁸ Animo quidem sub nullo sum, nisi sub Illo qui michi animum dedit, aut sub aliquo quem valde Illi amicum ipse michi persuaserim, rarum genus. – *C. magni st. 12.*

³⁹ ...et humiles et illustres et pontifices ... et reges... – *C. magni st. 12.*

⁴⁰ Ez a hely fontos adalék ahhoz, hogy Petrarca miként értelmezi a barátságot.

⁴¹ Pars autem mei altera hec terrestres terrarum dominis quorum loca incolit subdita sit oportet. – *C. magni st. 12.*

⁴² ...non formidolosiores populis quam populi illis sunt. – *C. magni st. 12.*

⁴³ Unus est, fateor, sacer locus, ubi tu degis, ubi tua presentia tuisque consiliis, Saturne alter vel Auguste, aureum seculum renovasti. [...] Vere, inquam, locus sacer, quem inhabitas! Sic apud Virgilium, „sacer ignis” insanabilis morbi, „sacra fames auri”, „sacrae portae” dicuntur inferni.” – *C. magni st. 12.*

méltányosság és igazságosság”.⁴⁴ Élesen szemben áll tehát Milánó urainak kormányzói módszere a bíboroséval, aki „úgy vársz hasznot az emberektől, mint a barmoktól, és sokkal többre tartod a hasznos kerítőt, mint a hasznot nem hajtó filozófust.”⁴⁵ Ha megváltozna a helyzet Milánóban, Petrarca máshová költözhetne. S még ha igaz is lenne a zsarnokság vádja, a költőnek nem sok köze van a város uraihoz, hiszen: „a területükön, nem a házukban lakom”.⁴⁶ A Viscontiak jóindulatukkal, bőkezűségükkel tüntetik ki, nem kell részt vennie a kormányzás adminisztratív teendőiben, biztosítják számára a nyugalmat, csendet és a szabadságot. Összefoglalóan a kérdésről annyit lehet mondani, hogy „ők nem zsarnokok, én pedig a lehető legnagyobb mértékben szabad vagyok”.⁴⁷ Arról pedig, hogy mit tart a bíboros már az előzőekben is részletesen taglalt kormányzási módszereiről, amelyek a Milánó felett uralkodó Viscontiakéval összevetve még inkább gyalázatosnak tűnnek, igen határozott kijelentést tesz. „Ha a ...sors arra kényszerít, hogy szolga legyek, feltett szándékom, hogy sehol ne érezzem rosszul magam, csak ne jussak a te uralmad alá...”⁴⁸

Petrarca tehát mindkét vádat megcáfolta, sőt visszájukra fordítva a bíboros ellen használta fel. Nem kétséges számára sem, hogy írásával felkelti Caraman bosszúvágyát, ezért – jóllehet az invektíva érdemi részét tekintve már befejeződhetne – még egy kis részt hozzákapcsol. Felhívja a bíboros figyelmét arra, hogy nem tudja megfélemlíteni: „Úgy gondolom, azt reméled, hogy nagy méltóságodtól megijedek. Tévedsz; senkitől sem félek, csak attól, akit szeretek; téged nem szeretlek, mert nem engeded; erkölcsöidet és gögödet, valamint gögösséged okát, nagy méltóságodat pedig utálom.”⁴⁹ Figyelmezteti a bíborost, hogy mindeddig senkinek sem sikerült őt megfélemlítenie, bár igen nagy hatalmú emberek próbálkoztak ezzel.⁵⁰ Azáltal, hogy Caraman esetleg kísérletet tesz a költő megfélemlítésére, csupán még inkább megvetésre méltóvá válik.⁵¹

Petrarca érzése ebben az invektívájában már számos ponton hasonlóságot mutat a több mint egy évtizeddel később keletkezett *De ignorantia*val. Az egyik vád itt is az

⁴⁴ ...rectores patriae, non tyranni; tamque omnis tyrannici spiritus quam tu equitatis ac iustitie sunt expertes. – *C. magni st. 12.*

⁴⁵ ...ex hominibus, quasi ex pecudibus, lucrum queris, multoque pluris lenonem utilem facis, quam inutilem philosophum. – *C. magni st. 12.*

⁴⁶ ...in illorum terris, non domibus habito. – *C. magni st. 12.*

⁴⁷ ...neque hos tyrannos, meque esse liberrimum. – *C. magni st. 12.*

⁴⁸ Et si ... servum esse sors adigat, hoc animo sum, ut nosquam male sim futurus, modo sub te non sim... – *C. magni st. 12.*

⁴⁹ Tu me quidem, ut intelligo, magnitudine tua territum iri speras. Falleris; nullum timeo, nisi quem diligo; te non diligo, quia non sinis; mores autem ac superbiam superbieque causam, magnitudinem tuam odi. – *C. magni st. 13.*

⁵⁰ Erre vonatkozóan ld. P. G. Ricci, „Il Petrarca e Brizio Visconti”, in: *Leonardo XVI.* (1947) 337–345.

⁵¹ Terribilis fieri optabas: contemptibilis factus es. – *C. magni st. 13.*

ignorantia, amelyet nem csupán visszafordít a vádlóra, hanem részben, pontosabban definiálva el is fogad az „inkább jó ember legyek, mint tudós” gondolat jegyében, azaz a jámborságot előbbre valónak tartja az olyan műveltség fitogtatásánál, amely nem jár együtt az erkölccsel. A barátság is mindkét műben hangsúlyosan van jelen. Bár itt lát-szólag csak egy részletkérdés kifejtésének egyik elemeként (lelke szabad) szerepel, azonban ha kiemeljük a gondolatsorból, feltűnik, hogy rendkívüli fontossággal bír Petrarca számára: Isten mellett a barátai azok, akiknek alárendeli magát! A két – tematikáját tekintve is összevethető – műben meglévő gondolati rokonság és azonosság még egy fontos mozzanatot is feltár: Petrarca gondolkodásának következetességét és koherenciáját.